

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОСЕМАНТИЧНИХ ЯВИЩ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Андрієва С. С.

аспірантка

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-5316-3838>

Природна мова є багатограним і різноаспектним явищем, яке виходить за межі виключно психічного феномену. Як реальний об'єкт дослідження вона постає у двох формах: у живому мовленні та у письмових текстах, які відкривають простір для аналізу як психолінгвістичного, так і соціокультурного характеру. Фоносемантична інтерпретація мовної номінації дає змогу вловити універсальні семантичні закономірності, які описують як загальні шляхи людського пізнання, так і специфічні риси лінгвокультурного мислення певного народу чи етносу. Існують два підходи до вивчення фоносемантизму. Перший — символіка звуку є первинною та виникає під впливом звукової природи мови. Експериментальні дослідження підтверджують існування первинного або елементарного фоносемантизму, демонструючи, що символічне значення звуків пов'язане з їхніми акустико-артикуляційними характеристиками. Другий підхід полягає у тому, що фоносемантизм є вторинним і виникає як наслідок прагнення мовця встановити зв'язок між звучанням слова, яке розвивається відповідно до фонетичних законів певної мови, та його значенням. Цей тип фоносемантизму, відомий як вторинний або контекстуальний, є похідним від фонетичних закономірностей. Обидва підходи варто розглядати у взаємозв'язку, оскільки вторинний фоносемантизм можливий лише завдяки існуванню первинного, або елементарного, фоносемантизму. Поети, залежно від своїх художніх завдань, майстерно використовували комбінації голосних і приголосних, надаючи текстам ефекту прозорості або, навпаки, затемненості й загадковості. І хоча фонетичний символізм не обмежується лише поезією, саме в цій сфері взаємозв'язок між звучанням і змістом проявляється найяскравіше й найбільш інтенсивно. Об'єктом нашого дослідження стала лексика сучасної німецької мови, яка передає емоції «радіст» (мажорний мотив) та «суму» (мінорний мотив). Матеріалом для аналізу слугували поетичні твори австрійських авторів, таких як Роза Ауслендер, Інґеборґ Бахман, Крістіне Лавант, Макс Мель, Еріх Фрід, Ернст Яндль. До вибірки увійшли вірші, які так чи інакше відображають ідеї мажорності чи мінорності. Усі слова були поділені на дві групи й затранскрибовані відповідно до стандартів «Aussprachewörterbuch» (6-те видання, Duden) під редакцією М. Майнгольда. Результати дозволили порівняти фонетичний склад віршів із різними емоційними

мотивами. У нашому дослідженні ми застосували психолінгвістичну методичку Ч. Осгуда — вимірювання значень за допомогою семантичного диференціала. Квантитативний аналіз показав, що певні фонемі сприяють формуванню позитивного або негативного мотиву в поезії. Значущі зв'язки між звуковою формою та змістом поетичних творів для передачі позитивного мотиву досягається частотнішою вживаністю голосних фонем [a:], [y:], [i:], [e:] та приголосних [l], [ŋ], [n], [v], [ç], [j], [s], [z] відповідно негативний мотив передається фонемами [ɔ], [t], [ʃ:], [o:], [ɛ], [u:] та приголосними [r], [t], [k], [g], [p], [b]. Отримані результати продемонстрували на прикладі німецькомовного вокабуляру тенденцію викликати у носія мови певні емотивні асоціації.

Перспективою цього дослідження є порівняльний фоносемантичний аналіз художніх текстів із іншими видами різножанрових текстів, для того, щоб сформувати більш об'єктивну та повну картину функціонування фоносемантизму у сучасному мовознавчому просторі. Вартими аналізу видаються нам фоносимволічні властивості різномовних фонем з урахуванням феміністичного фактору. **Ключові слова:** вмотивованість, знак, німецька мова, поезія, психолінгвістичний експеримент, семантичний диференціал, символіка звуку, синестезія, синтаксичні засоби, текст, українська мова, фонетика, фонетичні засоби, фонетичний семантизм, фонетика тексту.

STUDYING PHONOSEMANTIC PHENOMENA IN A LITERARY TEXT

Andrii S. S.

Postgraduate Student

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Natural language is a multifaceted and multidimensional phenomenon that goes beyond the limits of an exclusively mental phenomenon. As a real object of research, it appears in two forms: in live speech and in written texts, which open up space for analysis of both psycholinguistic and sociocultural nature. The phonosemantic interpretation of linguistic nomination makes it possible to capture universal semantic patterns that describe both general ways of human cognition and specific features of the linguistic and cultural thinking of a particular people or ethnic group. There are two approaches to the study of phonosymbolism. The first is that the symbolism of sound is primary and arises under the influence of the sound nature of language. Experimental research confirms the existence of primary or elementary phonosymbolism, demonstrating that the symbolic meaning of sounds is related to their acoustic and articulatory characteristics. The second approach is that phonosymbolism is secondary and arises as a result of the speaker's desire to establish a connection between the sound of a word, which develops in accordance with the phonetic laws of a particular language, and its meaning. This type of phonosymbolism, known as secondary or contextual, is derived from phonetic regularities. Both approach-

es should be considered in conjunction, since secondary phonosymbolism is possible only due to the existence of primary or elementary phonosymbolism. Depending on their artistic tasks, poets skillfully used combinations of vowels and consonants, giving the texts the effect of transparency or, conversely, darkness and mystery. And although phonetic symbolism is not limited to poetry, it is in this sphere that the relationship between sound and meaning is most clearly and intensely manifested. The object of our study was the vocabulary of the modern German language, which conveys the emotions of “joy” (major motif) and “sadness” (minor motif). The material for the analysis was poetry by Austrian authors such as Rose Ausländer, Ingeborg Bachmann, Christine Lavant, Max Mehl, Erich Fried, and Ernst Jandl. The selection includes poems that somehow reflect the ideas of major or minor. All the words were divided into two groups and transcribed according to the standards of the *Aussprachewörterbuch* (6th edition, Duden) edited by M. Meinhold. The results allowed us to compare the phonetic composition of poems with different emotional motifs. In our study, we applied the psycholinguistic method of C. Osgood, which is the measurement of meanings using a semantic differential. The quantitative analysis showed that certain phonemes contribute to the formation of a positive or negative motif in poetry. Significant connections between the sound form and the content of poetic works to convey a positive motive are achieved by the more frequent use of vowel phonemes [a:], [y:], [i:], [e:] and consonants [l], [ŋ], [n], [v], [ç], [j], [s], [z]; respectively, the negative motive is conveyed by phonemes [o], [ɪ], [u:], [ɔ:], [ɛ], [u:] and consonants [r], [t], [k], [g], [p], [b]. The obtained results demonstrated, on the example of the German-language vocabulary, the tendency to evoke certain emotional associations in a native speaker.

The prospect of the present study is a comparative phonosemantic analysis of literary texts with other types of texts of different genres in order to form a more objective and complete picture of the functioning of phonosemanticism in the modern linguistic space. The phonosymbolic properties of multilingual phonemes with regard to the feminist factor seem to be worthy of analysis.

Key words: motivation, sign, German, poetry, psycholinguistic experiment, semantic differential, sound symbolism, synesthesia, syntactic means, text, Ukrainian, phonetics, phonetic means, phonetic semantism, phonetics of text.

Вступ. Унікальність кожної мови, зокрема її звукової системи, також пов'язана зі специфікою фонетики. Мови відрізняються кількістю фонем, їхньою тривалістю, скупченістю та комбінаціями. Фоніка, яка є частиною фонетики, досліджує звукову організацію мови, особливо у поетичному мовленні. Вона розглядає добір фонем, їхню частотність і послідовність, надаючи особливу увагу естетичній функції звуків у художніх текстах.

Типологічно мови поділяються на консонантичні, у яких переважають приголосні фонемі, і вокалічні, де домінують голосні. На-

приклад, польська мова є консонантичною, тоді як словенська належить до вокалічних. Кількість фонем також визначає звукове багатство мови. Українська літературна мова має 38 фонем (32 приголосні та 6 голосних), що робить її дзвінкішою порівняно з деякими слов'янськими мовами, у яких дзвінкі приголосні в кінці складу оглушуються. Німецькій мові характерна більша кількість голосних (15 монофтонгів та 3 дифтонги).

Метою наукового пошуку є розгляд звукової системи німецької мови на прикладі поетичних збірок, що демонструє вплив на комунікацію, культуру та емоційний стан людини.

Власне для мистецтва слова особливе значення має співвідношення голосних і приголосних звуків. І. Качуровський увів поняття «коефіцієнт прозорості», яке визначається як відношення кількості приголосних до голосних. У старослов'янській мові, що характеризується відкритими складами, цей коефіцієнт становить приблизно 1, тоді як у сучасній українській він коливається в межах 1,3–1,4. Відповідно до цього співвідношення, мови поділяють на прозорі, середньої прозорості та непрозорі (Качуровський, 1984: 15–16).

Поети, залежно від своїх художніх завдань, майстерно використовували комбінації голосних і приголосних, надаючи текстам ефекту прозорості або, навпаки, затемненості й загадковості. І хоча звуковий символізм не обмежується лише поезією, саме в цій сфері взаємозв'язок між звучанням і змістом проявляється найяскравіше й найбільш інтенсивно (Якобсон, 1975: 224).

Актуальність теоретико-експериментального дослідження полягає у тому, щоби навести нові аргументи щодо існування фоносемантичних явищ на рівні поетичного тексту, адже такий жанр тексту можна вважати єдністю змісту і форми, де звукова енергія впливає на зміст і конотацію художнього твору.

Методи дослідження. Для досягнення мети та визначених завдань дослідження використовувалися методи компонентного аналізу, квантитативно-статистичні методи (зокрема χ^2 — χ^2 -квадрат) для встановлення переваг тих чи інших фонем у різномотивних поетичних творах. В основу наукового пошуку закладено метод двоетапного аналізу: статистична обробка матеріалу і підрахунок отриманих величин для висновків, щодо превалювання у текстах тих чи інших звуків.

Результати обговорення. Слова М. Йогансена справедливо підкреслюють, що «слово й надалі залишилося молекулою поезії, проте

його семантико-символічне навантаження поглиблювалося за рахунок звуків... знаючи безмежну здатність звуків і їх комбінацій відображати звуки життя, поет здатен створити справжній звукопис» (Йогансен, 1921: 11).

Звукопис — це мистецтво відтворення об'єктивної дійсності за допомогою музичних виражальних засобів. До його простих форм належать імітації природних звуків, таких як спів птахів, шум дерев, гуркіт грому чи завивання вітру. Складніші форми звукопису використовують асоціативні зв'язки, що охоплюють темп, тембр (світлий, темний, металевий, блискучий тощо), висоту звуків, акорди, тональності та інші компоненти. Цей художній засіб тісно пов'язаний із програмною музикою і здатен викликати сильні емоційні враження.

Поєднання зорових образів із емоційним змістом створює відповідний настрій. Майстерне використання синтаксичних і фонетичних засобів збагачує опис, підсилює експресію, сприяє активізації уяви читача, дозволяючи йому домальовувати сцени власними фарбами.

Звукосимволізм є невід'ємною складовою фоніки поетичного тексту. Фоніка охоплює звукову організацію поетичної мови, використовуючи віршові засоби для створення милозвучності, емоційності та виразності. Від самого початку розвитку поезії вона призначалася для слухового сприйняття, тому її інтонаційне звучання має велике значення. Фонетичний рівень художньої мови значно підсилює естетичну насолоду, додаючи емоційне забарвлення, яке поет передає слухачу. Особливість ліричного твору полягає у його ритмічності та музичності, які посилюють силу впливу.

Німецький вчений Й. Янінг визначав вірш як «зв'язне мовлення, яке має свою метрико-ритмічну та звукову структуру» (Janning, 1979: 242). Науковець розглядав вірш як багатовимірний феномен, що об'єднує оптичний компонент (зорова сприйнятливність тексту), акустичний (звучання) і моторний (ритм). Власне ці елементи створюють чуттєве враження.

У високохудожніх поетичних творах зміст і звучання гармонійно поєднані за тим самим принципом, що й мелодія та емоційний зміст музичного твору. Ж. Вандрієс справедливо зазначає: «Композитор завжди підбирає тональність, спираючись на своє чуття. Так само майстерність поета визначає, чи зможе він надати звукам всю можливу виразність» (Вандриес, 1937: 174).

Р. Якобсон зазначав, що «поезія — не єдина сфера, де проявляється звуко-символізм, але саме в ній внутрішній зв'язок між звучанням і значенням із прихованого стає явним» (Якобсон, 1975: 224). Звуко-символічні експерименти в поезії можна частково розглядати як прояв універсальних закономірностей, але на основі людської звукової мови. Цей зв'язок є надзвичайно органічним, адже природа людської мови багато в чому наближена до музичної.

Отже, сенсорний матеріал становить основу поезії, а поетичне слово слугує універсальним інструментом для створення чуттєвих образів. На відміну від живописця чи музиканта, які впливають лише на один орган чуття, поет завдяки слову може взаємодіяти з усіма п'ятьма сенсорними системами людини.

У німецькій художній літературі значного поширення набувають фоносемантичні комплекси, які, окрім зорової образності, здатні створювати й звукову. Людина дуже чутлива до тональних параметрів, які можуть передавати дії, оцінки, емоційні стани — від іронії до співчуття. Наприклад, у фразі *Eine Wildente schnarrt hoch oben im Schneegestöber; Schneestaub wirbelt* через поєднання слухових і зорових асоціацій посилюється енергетика вислову, роблячи картину динамічнішою. Звуконаслідувальні дієслова оживлюють природні явища, надаючи їм персоніфікованого характеру, а фонолексичні одиниці додають тексту експресії, передаючи емоції страху, радості чи внутрішньої напруги.

Мовознавці одностайно зазначають, що звуко-символістичні внутрішньо-текстові зв'язки в межах окремого поетичного ідіолекту мають психолінгвістичний характер, оскільки відображають особливості мовленнєво-мисленнєвої діяльності автора. (Кушнерик, 2008 : 95). Інтуїтивне переконання в нерозривному зв'язку між фонетичною формою слова і його змістом можна засвідчити тим, що «Якби всі слова були лише умовними знаками, що позначають предмети, то що заважало б назвати арфу байкою, а дуб — вербою? У таких випадках кожен відчуває зв'язок звука зі змістом» (Галич, 2001: 117). Звукове оформлення слова психологічно співвідноситься зі значенням, ніби гармоніюючи з ним не лише асоціативно, а й у суто естетичному сенсі.

Науковці сходяться на думці, що звуки органічно вбудовані у людське сприйняття світу. Деякі звукові комбінації можуть впливати на людину на фізіологічному рівні, відображаючи приховану гар-

монію природи (Сербенська, 2001: 75). Р. О. Якобсон, досліджуючи звуковий символізм, підкреслював, що “еквівалентність у звучанні неминуче призводить до семантичної еквівалентності” (Якобсон, 1975: 95–105). Науковець називав зв’язок між звучанням і значенням об’єктивним явищем, яке базується на реальних асоціаціях між різними відчуттями, зокрема між слухом і зором.

Об’єктом нашого дослідження стала лексика сучасної німецької мови, яка передає емоції «радості» (мажорний мотив) та «суму» (мінорний мотив). Матеріалом для аналізу слугували поетичні твори австрійських авторів, таких як Роза Ауслендер, Інгеборг Бахман, Крістіне Лавант, Макс Мель, Еріх Фрід, Ернст Яндль. До вибірки увійшли вірші, які так чи інакше відображають ідеї *мажорності* чи *мінорності*. Усі слова були поділені на дві групи й затранскрибовані відповідно до стандартів «Aussprachewörterbuch» (6-те видання, Duden) під редакцією М. Майнгольда.

За допомогою статистичних методів було визначено частоту вживання звуків у текстах із мажорним та мінорним настроєм. Дослідження зосередилося на фонетичному зв’язку між частотою фонем і емоційним забарвленням тексту. Підрахунки охоплювали всі голосні та приголосні фонemi. Результати дозволили порівняти фонетичний склад віршів із різними емоційними мотивами.

У художніх текстах із мінорними мотивами найчастіше вживаними голосними є: [i], [ɔ], [ɛ], [æ]; серед приголосних переважають [t], [d], [f], [s]. У творах із мажорними мотивами найчастіше зустрічаються голосні: [e:], [a], [i:], [a:]; серед приголосних: [n], [l], [ʃ], [m], [v].

Аналіз частоти вживання голосних у мінорних текстах показав такий розподіл: [i] (5,3 %), [ɛ] (3,4 %), [æ] (2,8 %), [e:] (2,5 %), [ʊ] (2,1 %), [o:] (1,3 %), [a:] (1,3 %), [aʊ] (1 %), [u:] (1,2 %), [y:] (0,4 %), [y] (0,3 %), [ɛ:] (0,3 %), [œ] (0,1 %), [ø:] (0,02 %). У мажорних текстах цей розподіл виглядає так: [e:] (5,8 %), [a] (5,1 %), [i:] (3,6 %), [a:] (3,2 %), [œ] (2,8 %), [ɛ] (2,8 %), [i] (2,8 %), [æ] (2,7 %), [ʊ] (2,1 %), [o:] (1,5 %), [y:] (0,2 %), [œ] (0,1 %).

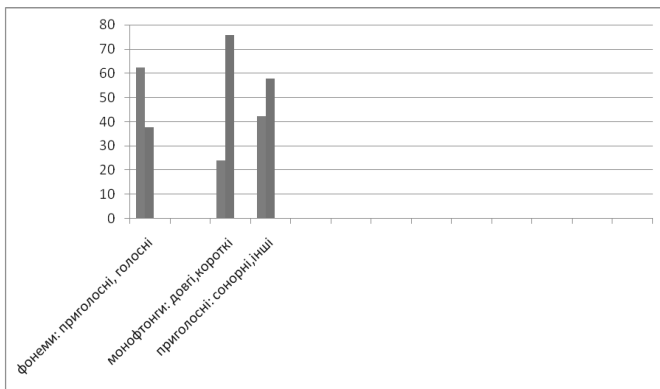
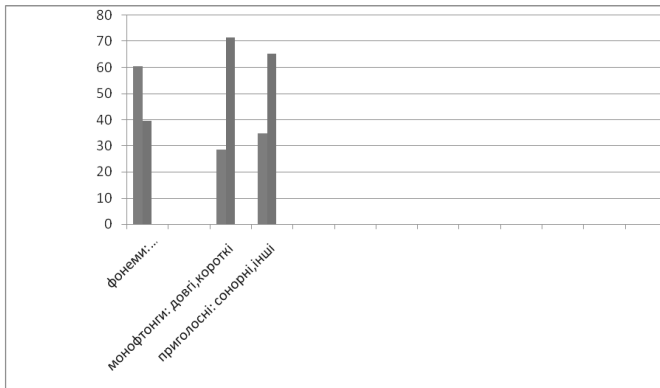
Частотність приголосних у художніх текстах мінорної конотації розподілилася так:

- Найчастотніші: [t], [d].
- Середньочастотні: [l], [b], [v], [n], [g].
- Низькочастотні: [w], [m], [f], [p], [s].
- Рідковживані: [h], [r], [ʃ].

У мажорних текстах приголосні розподілилися так:

- Найчастотніші: [p], [n].
- Середньочастотні: [t], [v], [b], [w], [g].
- Низькочастотні: [m], [f], [s].
- Рідковживані: [r], [h], [ʃ].

Відзначено суттєві відмінності у співвідношенні голосних і приголосних у віршах різного емоційного спрямування. У мінорних текстах голосні становлять 37,7 %, а приголосні — 62,3 %. У мажорних текстах голосні займають 39,4 %, а приголосні — 60,6 %. Таке співвідношення вказує на загальну нерівновагу вокалізму та консонантизму, яка властива обом типам текстів, але виявляється більш виразно в мінорних мотивах.

Співвідношення голосних і приголосних фонем у поезіях як мажорних, так і мінорних мотивів становить приблизно 3:2. Таким чином, можна зробити висновок, що частота вживання приголосних відносно голосних є стабільною величиною, яка не залежить від звукообразальних процесів у німецькій мові, а визначається коефіцієнтом прозорості цієї мови.

У художніх текстах мажорної конотації довгі голосні складають майже половину всіх голосних, а саме 45 %, тоді як короткі голосні — 55 %. У поезіях мінорного мотиву значно переважають короткі голосні, які становлять 79 %. Таким чином, у художніх творах мінорного змісту короткі голосні вживаються частіше, ніж довгі.

Аналіз фонемного складу показав, що у творах мажорного мотиву переважає використання сонорних приголосних (m, n, ŋ, l,), тоді як у поезіях мінорного характеру домінують проривні приголосні (t, d, b, p, k, g). Це дозволяє стверджувати, що сонорні фонemi сприяють створенню мажорного настрою, тоді як проривні — мінорного.

У ході дослідження було підраховано кількість усіх голосних і приголосних фонем у досліджуваній лексиці, а також проведено аналіз за критерієм χ^2 . Встановлено закономірний зв'язок між звучанням слова та його конотативним змістом, що підтверджується отриманими результатами.

Голосні χ^2 (мажор): [e:], [a:], [y:], [i:]; $\chi^2 \geq 3,84-7,87$.

Приголосні χ^2 (мажор): [l], [n], [ŋ], [s], [z], [ʃ], [j]; $\chi^2 \geq 3,84-7,86$.

Голосні χ^2 (мінор): [u], [ɪ], [æ], [ɔ], [ɛ]; $\chi^2 \geq 3,84-6,87$.

Приголосні χ^2 (мінор): [r], [ʁ], [t], [p]; $\chi^2 \geq 3,84-6,84$.

Результати аналізу демонструють різницю у показниках використання приголосних і голосних у творах різних авторів, що обумовлено різним емоційним забарвленням їхнього змісту. Отримані дані свідчать про існування тенденції до взаємозв'язку між звучанням і змістом у сучасній німецькій мові, зокрема у вокабулярі. Це означає, що певні фонemi, як голосні, так і приголосні, здатні викликати специфічні емоційні асоціації у носіїв мови.

Значущі кореляції між звуковою формою та змістом окремих уривків дозволяють стверджувати, що звучання художнього тексту тісно пов'язане з його семантикою. Кількісний аналіз звукової форми художніх текстах, розділених на групи за конотаціями *радості* та *суму*, виявив закономірності у використанні певних фонем залежно від їхнього емоційного забарвлення. Так, позитивний настрій у ху-

дожніх текстах створюється частим вживанням фонем [a:], [y:], [e:], [i:], [l], [ŋ], [s], [z], [ç], [j]. Натомість фонemi [u], [ɪ], [ɔ], [ɛ], [r], [ʃ], [t], [p] частіше використовуються у текстах із негативною конотацією. Ці фонemi володіють значним символічним потенціалом.

Висновки. Фоносемантизм базується на широкому спектрі асоціацій, серед яких важливу роль відіграють не тільки лінгвістичні, але й екстралінгвістичні чинники, зокрема культурні традиції, індивідуальні психофізіологічні особливості людини, її професійний досвід та інші позамовні обставини.

Мова є складною системою, яка виконує функції вираження думок, спілкування і передачі знань. Фоносемантика слугує важливою ланкою для вивчення мови та мовного знака на фонетичному рівні, оскільки дозволяє аналізувати як зовнішню, так і внутрішню інформацію, яку несе слово. У мовленнєвому зв'язку психічні аспекти мовного знака поєднуються в мозку за допомогою асоціативних зв'язків.

Значення слова може мати експресивне забарвлення, передаючи інформацію емоційного, соціального або особистісного характеру. Отримані результати підтверджують існування тенденції до зв'язку між звучанням і змістом у сучасній німецькій мові, а також виявляють універсальний характер звукосимволізму. Фоносемантичний аналіз дозволить провести порівняльний аналіз звуків у різножанровому дискурсі формує повну картину використання фоносемантичних явищ у сучасному мовознавчому просторі.

Список літератури

- Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю. Москва, 1937. 174 с.
- Галич В. М. Естетична значущість фонетичної оболонки антропоніма (на матеріалі творчості Олеса Гончара). *Мовознавство*. 2001. № 4. С. 117.
- Йогансен М. Елементарні закони версифікації (віршування). *Шляхи мистецтва*. Київ, 1921. № 2. С. 11.
- Качуровський І. Фоніка. Мюнхен, 1984. С. 15–16.
- Кушнерик В. І. Фоносемантизм: гіпотези і факти. Чернівці : Книги-XXI, 2008. 420 с.
- Сербенська О. Роль аудіовізуальних засобів у творенні звукового образу Держави. *Українська мова і держава*. Київ, 2001. С. 75.
- Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. *Структурализм «за» и «против»*. Москва, 1975. С. 224.
- Janning J. Die Rekonstruktion der Gedichtgestalt aus der Struktur von Klang und Rhythmus. *Muttersprache*. Wiesbaden, 1979. H. 4. S. 242–255.

References

- Galich V. M. (2001) Estetichna znachushchist' fonetychnoyi obolonky antroponima (na materiali tvorchosti Olesya Honchara). *Movoznavstvo*. 2001. № 4. S. 117.
- Jakobson, R. *Lingvistika i poetika. Strukturalizm "za" i "protiv"*. Moskva, 1975. S. 224.
- Janning J. (1979) Die Rekonstruktion der Gedichtgestalt aus der Struktur von Klang und Rhythmus. *Muttersprache*, Wiesbaden. H. 4. S. 242–255.
- Kachurovs'kyi I. (1984) *Fonyka*. Myunkhen. S. 15–16.
- Kushneryk, V. I. (2008) *Fonosemantyzm: hipotezy i fakty*. Chernivtsi: Knyhy-XXI. 420 s.
- Serbens'ka O. (2001) Rol' audio-vizual'nykh zasobiv u tvorenni zvukovoho obrazu Derzhavy. *Ukrayins'ka mova i derzhava*. Kyiv.
- Vandries Zh. (1937) *Yazyk. Lingvisticheskoe vvedenie v istoriyu*. Moskva.
- Yoghansen M. (1921) *Elementarni zakony versifikatsiyi (virshuvannya)*. Shlyakhy mystetstva. Kyiv. № 2. S. 11.

Стаття надійшла до редакції 29.0.2024 року